

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2022. № 12.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2022.12.13>

УДК 32:342,5

О. М. Мілославська,

аспірант кафедри публічної політики,

*Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м.Київ, Україна*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8558-2323>

ПОЛІТИЧНИЙ КОНСЕНСУС: ВИТОКИ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ (ІСТОРИЧНИЙ РАКУРС)

O. Miloslavska,

*Postgraduate student of the Department of Public Policy, Educational and Scientific
Institute of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko Kyiv
National University, Kyiv, Ukraine.*

POLITICAL CONSENSUS: ORIGINS AND CONTEMPORARY PROBLEMS (HISTORICAL PERSPECTIVE)

У статті розглядається політичний консенсус та його роль у суспільстві як обов'язкова умова становлення демократії. Аналізуються різні типи політичної згоди і надається характеристика його основних рівнів. Політичний консенсус – це складний феномен, різноманітний за типами та рівнями, за змістом та функціями, за шляхами та механізмами, за допомогою

яких він досягається. Стаття також має на меті висвітлення основних аспектів політичного консенсусу як принципу, процедури і методології пошуку взаємної згоди, єдності, спільності позицій конфліктуючих сторін щодо знаходження та реалізації конструктивного рішення. Крізь призму соціологічного знання у роботі розкрито сутнісні характеристики та ціннісно-нормативний зміст консенсусу та історичні шляхи розвитку ідеї консенсусу в контексті політичного життя суспільства. Здійснено аналіз проблеми пошуку політичного консенсусу в умовах протистояння світових систем та глобалізаційних змін.

In this article political consent and its role in society is considered, as obligatory condition of the shaping of democracy. Different types of the political consent are analysed, and the features of its main levels are given. The article proves that today when problems of political moral acquire non-formalized maintenance, a consensus strategy which leans on democratic principles of tolerance and respect to other spiritual values and practical positions, allows to consolidate society, prevents the origin of various conflict situations and can be the most effective way for realization of political and administrative decisions. The analysis of nature and essence of consensus is presented by authors in sociological, legal, political and conflict aspects allowed to ground a conclusion that there is an objective necessity of «democratic dialog» in a political process. «Democratic dialog» is a social mechanism when acceptance of managerial decisions takes place as a result of leading through the decentralizing of public discussion, but not through the institute of power. In such political practice which in a social and political theory is marked as «democracy of discussion», society especially needs a moral consensus that determines introduction to the policy of the moral measuring.

In scientific literature, the concept of consensus denotes public agreement on the rules for resolving conflicts. We are talking, in particular, about agreement on: a).the principles of the functioning of a particular system, which is embodied in democratic structures of power and management of society; b) rules and mechanisms governing the resolution of specific conflicts.

The study of political consensus, the ways of its achievement, especially in transforming societies, is one of the most important problems of political science, it has not only great theoretical, but also practical significance. The concept of consensus causes the great interest to researchers because, despite the diversity of definitions, they identify consensus with effective stability, balance, continuity of the social structure, and political democracies.

Ключові слова: *політичний конфлікт, публічна політика, держава, політичний консенсус, публічне управління, суспільство.*

Keywords: *political conflict, public policy, state, political consensus, public administration, society.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна публічна політика тісно пов'язана з конфліктними ситуаціями та кризовими станами, які вносять свою специфіку в процеси її розвитку, формування та становлення. Тому у зв'язку з цим все частіше виникають питання, які потребують свого теоретичного й практичного осмислення крізь призму політичного консенсусу. Й хоча конфліктних ситуацій у сучасній політичній практиці не зменшилося, ідеї демократизму, консенсусу та сталого людського розвитку активно реалізуються не тільки окремими державами, але й на міжнародному рівні. Саме тому можливість консенсусного розв'язання конфліктів виявляється все більш затребуваною та ймовірною. З огляду на це постає необхідність осмислення сучасного світогляду як засади політичного консенсусу, а також розгляду суперечностей при досягненні консенсусу в системі внутрішніх і міжнародних демократичних відносин. Багато запитань щодо досягнення компромісної рівноваги залишились й досі невирішеними.

Дослідження політичного консенсусу, шляхів його досягнення, особливо в суспільствах, що трансформуються, є однією з найважливіших проблем політичної науки, має не тільки велику теоретичну, а й практичну значимість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Завжди, в усі часи існування людства до проблеми суспільної згоди зверталися філософи, письменники і мислителі. Історія зберігає імена Г.Алмонда, Х.Арендт, Р.Арона, Д. Белла, Б.Бербера, І.Берліна, Ф.Броделя, В.Брукса, З.Бжезинського, М.Вебера, С.Верби, Р.Дарендорфа, Х.Ортеги-і-Гассета, К.Гастейгера, Ф.Гайека, Е.Гіденса, Д.Гелда, О.Гоф'є, Р.Даля, Д.Драйзека, Н.Дейвіса, Дж.Ділі, Г.Ерме, К.Ендо, Т.Карла, Г.Кіссинджера, А.Лейпхарта, І.Лінца, Г.Мейнса, Г.Моргентау, Р.Нібура, К.Поппера, Д.Пруйта, Дж.Розентау, Дж.Рубіна, П.Сорокіна, О.Тофлера, Ю. Хабермаса, С.Хантінгтона, Ф. Шмітера та ін.

Актуалізація дослідження проблеми консенсусу у філософсько-політологічній літературі ХХ ст. пов'язана з наступними іменами: В.Соловйов, П.Кропоткін, М.Бердяєв, С.Франк, І.Льїн, П.Новгородцев, П.Сорокін, Р.Апресян, А.Ампелєєва, Г.Артемов, Г.Біккулова, С.Большаков, Л.Герасіна, Д.Гончаров, Т.Длугач, О.Добродєєв, Т.Зонова, Е.Каракулян, А.Клюєв, В.Кудрявцев, О.Мелешкіна, В.Петухов, Е.Соловйов, В.Федотова, Ю.Шевченко, О.Шестопал та ін.

За останні роки в Україні з'явилося чимало досліджень, присвячених аналізу консенсусу як важливого явища суспільних відносин. Вагомий внесок у дослідження проблеми, що розглядається, зробили сучасні українські філософи і політологи, зокрема: І.Алексеєнко, В.Андрущенко, Т.Андрущенко, В.Бабкін, О.Бабкіна, Є.Базовкін, В.Бакіров, В.Бебик, І.Бідзюра, В.Бортніков, І.Варзар, К.Ващенко, П.Вознюк, В.Воронкова, В.Бусленко, М.Головатий, Є.Головаха, В.Горбатенко, Н.Дембіцька, В.Денисенко, М.Дмитренко, Г.Зеленько, В.Зимогляд, В.Євтух, А.Карась, В.Кіпень, В.Клімов, А.Кормич, А.Колодій, В.Корнієнко, О.Картунов, В.Кремінь, А.Лузан, Н.Латигіна, Т.Мармазова, О.Мироненко, Л.Нагорна, І.Оніщенко, М.Остапенко, В. Пазенок, М.Пірен, О.Поволокіна, Г.Почепцов, І. Поліщук, Н. Ротар, В.Речицький, Ф.Рудич, С.Рябов, В.Савельєв, О.Скрипнюк, С.Телешун, Л.Угрин, О.Чемшит, Ю.Шайгородський, Ю.Шемшученко, М.Шепелєв, П.Шляхтун, В.Якушик та ін.

Загальнотеоретичні концепції політичного консенсусу розроблялися головним чином у роботах класиків західних соціології та політології: представниками теорії інтеграції (О.Конт, М.Вебер, А. де Токвіль, З.Липсет), представниками конфліктологічного підходу (Р.Дарендорф), структурними функціоналістами (Т.Парсонс, Р.Мертон), а також у рамках теорії демократії (Дж.Сарторі, Р.Даль, А.Лейпхарт) та інших.

Окрім того, проблематика консенсусу досліджується у рамках переходів до демократії як модернізаційних процесів, великий внесок у вивчення яких внесли Ф.Шміттер, А.Пшеворський, Е.Вятр, Д.Растоу, Р.Саква, М. Макфол, В.Бане, К. фон Байме, Л.Даймонд, А.Мельвіль, С.Хенкін, В.Гельман та інші. Проблема консенсусу досліджується ними крізь призму суспільної стабілізації, формування механізмів та процедур складання різноманітних інтересів та досягнення громадянського миру та злагоди.

В сучасному науковому дискурсі природа та сутність консенсусу найбільш ґрунтовно інтерпретується в соціологічному, правовому, політичному і, безперечно, у конфліктологічному аспекті. Особливий інтерес у зв'язку з даною проблематикою представляють праці соціологів і політологів, що працюють у рамках постструктуралістської наукової парадигми: П.Бурдьє, Н.Лумана, Ю.Качанова. Консенсус розглядається ними в рамках поля політики як динамічної структури, в умовах постійних змін співвідношення сил, конфліктів, умов та угод з різних питань.

Формулювання цілей статті (постановка завдання):

- надати характеристику поняття «політичний консенсус»;
- проаналізувати методологічну, теоретичну та практичну цінність різних підходів до цього феномену;
- визначити специфіку та проблеми досягнення консенсусу у сучасному світі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Нинішній етап у сучасному розвитку людства все більш посилюється потребою у злагоді та суспільній інтеграції, у вирішенні всіх спірних питань шляхом переговорів, компромісів та консенсусу. Світові політичні процеси останніх років, військові конфлікти та зіткнення, а також нав'язана Україні війна все більше актуалізують проблему політичного консенсусу – принципу, процедури і методології пошуку взаємної згоди, єдності, спільності позицій зацікавлених сторін, знаходження та реалізації конструктивного рішення.

Саме сьогодні, у цей час, наш крихкий мир зазнає значних випробувань на витривалість та міцність: чи зможе людство знайти спільне вирішення загальних проблем, чи вистачить здорового глузду правителям держав домовитися та надати спільну відсіч російським загарбникам, запобігти актам агресії та насильства, які можуть мати значний руйнівний потенціал для усього світу?

Сучасна політика в певному сенсі народжується із конфлікту, з пошуків демократичних механізмів вирішення таких конфліктів. Саме прийняття таких механізмів є частиною процесу осмислення місця конфлікту в політичному процесі. Конфлікт буде вважатися нормою за умови попередження можливої його ескалації. Досягнення консенсусу в цьому випадку є першочерговим завданням [1].

Політичний досвід ХХ століття однозначно заперечує ідеологію і політику протистояння, конфлікту та сутички. Замість них пропонуються різні концепції демократичного розвитку, взаємодії і співпраці народів та культур. У зв'язку з трансформаційними процесами у країнах Центральної та Східної Європи потрібен облік нових реалій, узагальнення та аналіз досвіду виходу з кризи авторитарних систем, продемонстрованої більшістю з цих країн. Ця обставина особливо важлива для суспільства перехідного типу, оскільки без такої згоди неможлива соціальна та політична стабільність, а отже, неможливе здійснення необхідних структурних реформ.

Початок ХХІ століття ознаменувався кардинальними змінами природи конфліктів на макрорівні. На перший план виступають конфлікти ідеологій,

ідентичностей у контексті конфесійної та цивілізаційної приналежності [2]. Колишня конфліктологічна парадигма вже не може адекватно пояснити їх сутність та шляхи подолання. Нова концепція знаходиться поки що в стадії розроблення. Більш того, в новому тисячолітті причини соціально-політичних конфліктів залишилися актуальними не тільки для перехідних суспільств, а й для економічно розвинених країн [3].

Людство набуло певного досвіду у розробленні механізмів здійснення різноманітних сценаріїв майбутнього. Разом із тим, найбільш очевидним виявився сценарій збереження цивілізації. Першочерговим стало завдання його реалізації як на національному, так і на глобальному рівнях. У найближчій перспективі практичне втілення цього сценарію в життя повинно було гарантувати країнам спокій і можливість подальшого розвитку [1, с.214].

Важливе місце у врегулюванні політичних конфліктів займає таке політичне явище, як консенсус, що означає наявність подібних пізнавальних та практичних орієнтацій між двома та більше індивідами, дозволяє їм встановити порозуміння та взаємодію у будь-якому відношенні.

Консенсус можна визначити як одну з форм соціальної взаємодії індивідів, соціальних груп, прошарків, класів, соціальних і політичних структур, що припускає в ідеальній сфері схожість ціннісно-орієнтаційних установок, об'єктивованих у їх узгоджених діях. Консенсус позитивно впливає на психологічний клімат у суспільстві, бо орієнтує спільноту не на конфронтацію і пошук тих, хто не згоден, а на врахування інтересів усіх членів.

У концептуальному розумінні консенсус виражає певний стан суспільної, колективної чи індивідуальної свідомості, згідно якої особи (носії свідомості), що входять до різних соціальних груп, класів і верств, орієнтовані на стратегію соціального діалогу, партнерства чи інші комунікативні практики [4].

З точки зору конфліктологів, консенсус (згода) є рішенням, прийнятним для конфліктуючих сторін, у розробці якого свідомо беруть участь всі учасники процесу. Подібна угода може базуватися тільки на стабільній згоді, у якій зацікавлені всі учасники конфлікту. Ми погоджуємося з думкою дослідника

А.Рапопорта, що діалектику конфлікту і консенсусу слід розглядати в контексті взаємодії двох фаз – втрати рівноваги й її відновлення [5].

Відомий німецький теоретик М. Хеттіх вважає, що політичний консенсус – це суспільне визнання способів та методів політичного управління та інтеграції. Чим вищим є рівень згоди, тим стабільнішою є політична система. Таким чином, за допомогою політичного консенсусу здійснюється реальна, фактична легітимація політичного панування [6].

Непорозуміння, конфлікти, зіткнення, що виникають між соціальними групами (суб'єктами), як правило, обумовлені протилежними (не тотожними) економічними, політичними, соціокультурними інтересами, національними, етнічними чи релігійними особливостями. Консенсус – як площина спільного вирішення – бере на себе відповідальність за їх узгодження і пошук порозуміння. Він ґрунтується на врахуванні думок кожної із сторін, визначенні у їх позиціях того спільного знаменника, який ці сторони об'єднує.

Отже, консенсус базується на об'єднанні конфліктуєчих сил навколо спільних для суспільства і держави (чи держав) інтересів, реалізація яких забезпечує спільну життєдіяльність, розгортає горизонти перспективного розвитку, сприяє налагодженню взаємодії. Протилежне бачення проблемної ситуації – те, що веде до конфлікту – немов би відсувається на другий чи на третій план. І хоча воно не зникає, в ситуації консенсусу політичний дискурс розгортається в царині того, що об'єднує, цікавить обидві сторони, приводить до порозуміння і примирення. Досягнення консенсусу базується на повазі до людини, закону і моралі. Суб'єкти, які нехтують законами, консенсусу не досягнуть. Те ж стосується моральних і загально-соціальних норм. Від політичних партій та соціальних сил (груп, об'єднань) консенсус вимагає певних морально-етичних якостей, насамперед – терпимості до іншої точки зору, готовності до розгорнутого діалогу та соціально-політичного компромісу. Тому цілком логічно, що головною компетенцією суб'єктів політичного процесу, які прагнуть консенсусу, є уміння домовлятися, здатність «чути одне одного», готовність до прийняття компромісних рішень.

В основі політичного консенсусу лежить, насамперед, усвідомлена громадянська позиція сторін відносно можливості розв'язання тих важливих питань, які турбують суспільство. Попри відповідні орієнтації, певні установки, стереотипи конфліктуючих сторін та їх інтереси, політичний консенсус демонструє наявність гуманістичного світогляду та загальнолюдської культури. Установка на мирне розв'язання проблем і співпрацю знаходиться в рідкісній площині розвитку демократичного світогляду та політичного мислення суб'єктів політичного консенсусу [1, с.8]. Консенсус в усіх його проявах є обов'язковим елементом демократичних та правових суспільств, а отже спрямування на розвиток консенсусних засад є вектором розвитку демократії [7, с.48]. Термін «консенсус» походить від латинського «consensus» – згода, співучасть. У «Політологічному енциклопедичному словнику» консенсус визначається як «наявність єдності у поглядах двох чи більше суб'єктів щодо ключових аспектів соціального порядку, що виявляється в єдності дій...; метод, форма прийняття колегіальних рішень, що передбачає досягнення згоди» [8].

Треба відмітити, що цей термін вперше введено у науковий обіг французьким вченим О.Конттом, який активно використовував принцип консенсусу у своїх теоретичних побудовах, розуміючи під ним погоджену взаємодію елементів соціального цілого, будь то мала група або велике співтовариство. Вчений інтерпретує термін «консенсус» таким чином:

– консенсус визначає саме розуміння системи розвитку, його слід вважати важливим компонентом динаміки і соціальної статичності;

– консенсус являє собою своєрідну форму соціальної солідарності, пов'язуючи суб'єкти в єдиний колективний організм – «Велику істоту» [9].

У науковій літературі поняття консенсусу означає суспільну згоду щодо правил вирішення конфліктів. Йдеться, зокрема, про згоду щодо: а) принципів функціонування конкретної системи, що втілюється у демократичних структурах влади, управління суспільством; б) правил і механізмів, що регулюють вирішення конкретних конфліктів. Консенсус стосується насамперед збігу намірів і бажань: це угода, в якій є збіг думок та суджень.

Консенсус у другому значенні стосується дозволу та схвалення змістів, які треба прийняти або відкинути при самому консенсусі, вимагаючи та домагаючись його.

Ступінь розробленості цієї проблеми бере свій початок у вченні про договірний характер суспільства. Європейські мислителі Нового часу – Т.Гоббс, Дж. Локк, Ж.Ж. Руссо – перестали розглядати державу, владу і право як результат божественного промислу, а стали трактувати як прояв людського розуму, як здатність індивіда до свідомого та цивілізованого спільного проживання із собі подібними.

Так, мислитель Ж.Ж. Руссо надає загальній волі онтологічний статус правоти, а у працях Т.Гоббса, Дж.Локка, Ш.Монтеск'є ми знаходимо мотиви осмислення суспільства як цілісності системи, в якій відносини згоди та розбіжності забезпечують соціальний порядок.

Також, на думку Ж.Ж. Руссо, волю робить загальною не стільки число голосів, скільки загальний інтерес, що об'єднує голосуючих, бо при такого роду устрої кожен за необхідності підпорядковується умовам, які він робить обов'язковим для інших [10].

На переконання ж Г.Гроція, сама природа людини містить схильність до згоди. Натомість, конфліктам відводиться другорядна роль у житті суспільства. З огляду на це, Г.Гроція слід вважати фундатором парадигми консенсусу в політичній науці.

Політичний та релігійний мислитель XVII століття Б.Спіноза розглядав державу як результат суспільного договору, в основі якого має лежати загальна згода та інтерес громадян. Б.Спіноза вважав недоцільним будь-яке повстання проти уряду, в тому числі – коли він не влаштовує більшість населення. Він був проти всякого повстання, навіть спрямованого проти поганого уряду, вважаючи, що закони повинні закріплювати сподівання люди на майбутнє загальне благо, а їх виконання не повинно триматися на силі, а має управлятися абсолютною логічною необхідністю.

Англійський філософ Томас Гоббс своє системне розуміння політичного консенсусу також пов'язує з існуванням держави, стверджуючи, що договір лежить в основі виникнення держави і є своєрідним консенсусом. Гоббс виводить 19 законів, що потребують від людей прагнення до миру, виконання угод, відмови від насильства, пригнічення прав інших людей тощо. Але для того, щоб ці закони дотримувалися усіма, на думку Гоббса, необхідна сила. Такою силою і є держава [11]. Саме страх насильства та смерті, вважав автор «Левіафана», спонукає людей уживатися з іншими. Таку ситуацію Гоббс оцінював як «природний стан індивідів». Щоб подолати небезпеку самознищення, люди добровільно підкоряють свою пристрасть до насильства легальної влади держави. Політичне суспільство породжує соціальний лад, можливість взаємодіяти, утворювати стійкі соціальні спільності. Отже, нормативний порядок на соціальному рівні можна розглядати як рішення проблеми, поставленої Гоббсом – як уберегти людські відносини від виродження у «війну всіх проти всіх» [12].

Джон Локк у «Двох трактатах про громадянське правління» говорить про такий важливий принцип консенсусу як принцип більшості: «Якесь співтовариство приводить у дію лише згоду його осіб, а оскільки те, що є єдиним цілим, має рухатися в одному напрямку, то необхідно щоб це ціле рухалося туди, куди його тягне велика сила, яку становить згода більшості: інакше воно не в змозі виступати як єдине ціле або продовжувати залишатися єдиним цілим, єдиним співтовариством, як на те погодилися всі об'єднані в нього окремі особи. Таким чином, кожен завдяки цій згоді повинен підкорятися більшості» [13, с.318]. Локк говорить також про інший важливий принцип консенсусу – добровільності в його досягненні: «оскільки люди є за природою вільними, рівними та незалежними, то ніхто не може бути виведений з цього стану і підпорядкований політичній владі іншого без своєї власної згоди» [13; С.317]. Інакше кажучи, узи громадянського суспільства, – це згода з іншими людьми про об'єднання в суспільство для того, щоб зручно, благополучно та

мирно спільно жити, спокійно користуючись своєю власністю та перебуваючи у більшій безпеці, ніж будь-хто, хто не є членом суспільства.

Шарль Монтеск'є у своїх працях вказував на те, що суспільство неминуче руйнується без спільної волі й справедливості, підкреслюючи тим самим значення політичного консенсусу для розвитку суспільства [14].

Імануїл Кант наголошував, що суспільний договір являє собою угоду між людьми щодо розуміння ідеалу правової держави, а Девід Юм переконував, що громадянська угода притаманна людській природі.

Дослідник Оскар Лафонтен вважає, що у демократичному суспільстві нормативний консенсус може встановитися лише в результаті широкої суспільної дискусії. Нормативна політика, що користується широким визнанням, неможлива, якщо в результаті суспільної дискусії не буде визнане право на існування за різними системами цінностей. Тільки в умовах визнання принципу громадської згоди, що гарантує наявність нормативного правила від сваволі окремих особистостей і обов'язковий характер, самотність окремої особистості може придбати позитивну оцінку й стать конструктивним фактором у житті суспільства [15].

Проте, на нашу думку, теоретичний потенціал політичного консенсусу не вичерпується у межах теорії конфліктів. Розширення знання категорії політичного консенсусу як символічному вираженні особливої форми політичного взаємодії може сприяти оформленню теорії політичного консенсусу як певної моделі вирішення складних завдань, альтернативної конфліктної парадигми.

У рівній мірі і для суспільно-політичної практики уточнення змістовних характеристик поняття консенсусу дозволяє інакше поглянути на консенсус як явище політичного життя, що сприяє, на наш погляд, розкриттю його позитивного потенціалу для політичного процесу, побудові моделей ефективної, творчої взаємодії суб'єктів політичних відносин на користь всього суспільства.

За загальним визнанням, політичний консенсус є не лише запорукою сталого розвитку внутрішньої економіки та добросусідських зв'язків з партнерськими країнами. Він також забезпечує розвиток культурного різноманіття на основі спільних демократичних цінностей солідарності, ненасильства та терпимості. Як вважає С.Хантінгтон, «Відмінності між демократією та диктатурою менше, ніж різницю між тими країнами, в яких існує консенсус, єдність, законність, організація, ефективність, стабільність, і тими країнами, у політиці яких відсутні ці риси» [16].

Із соціологічних позицій сповідує синтез інструментальної та комунікативної концепцій у поглядах на консенсус Ж.Падьюло, насамперед виходячи з метафізичного розуміння консенсусу та апелюючи до його практичної нестійкості [17].

У більшості перехідних суспільств громадськістю, партіями або урядами політичний консенсус проголошується як основний принцип в надзвичайних обставинах. Більшістю громадян він сприймається як єдиний можливий вихід із соціально-політичної кризи. Прикладом може бути досвід кардинальної перебудови політичної системи в Іспанії, здійсненої мирним еволюційним шляхом. Цьому вирішальною мірою сприяло попереднє утвердження в країні атмосфери національної згоди, яке зміцнювалося й набувало все більш адекватних соціальним обставинам форм в процесі демократизації країни. Досвід країн Центральної та Східної Європи, а також Іспанії доводить, що навіть в умовах жорсткого політичного протистояння досягнення певних рівнів консенсусу можливе. Це грає сприятливу роль стабілізації політичних інститутів, успішному проведенню економічних реформ тощо.

На нашу думку, широке концептуальне розуміння консенсусу символізує певний стан суспільної, колективної (корпоративної) або індивідуальної свідомості, за якої громадяни, які входять до різних соціальних груп чи страт, орієнтовані на стратегію соціального партнерства або інші комунікативні стратегії взаємодії. Нормативно-інституційний зміст консенсусу втілює колективну думку тих, хто доклав зусиль з його вироблення; виражає

очікуваний технологічний результат спільних інтелектуальних зусиль по узгодженню спірних позицій. Тому, в більш вузькому сенсі, консенсус є погодженим рішенням, прийнятним для сторін-опонентів, в опрацюванні якого раціонально і свідомо брали участь всі учасники проблемної взаємодії.

Оскільки сучасний аспект публічної політики виходить за межі держави та передбачає включеність різнорівневих суб'єктів (громадських груп, державних і недержавних інституцій тощо), то знаходження механізмів узгодження інтересів й пошук компромісних і консенсусних рішень являють собою дуже складний та багатокомпонентний процес. Це найбільш цивілізована, безпечна та ефективна форма взаємодії політичних суб'єктів як у національному, так і у глобальному масштабі.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Отже, у підсумку ми бачимо, що суспільно-політичні конфлікти, зіткнення та протистояння є невід'ємними складовими розвитку будь-якого суспільства. Політичні протиріччя та конфлікти – неминучий супутник політики, атрибут політичного процесу. Тому існує потреба на основі цивілізованої політичної культури створювати справедливі норми, що дозволяють конструктивно вирішувати конфлікти, впорядковувати динаміку політичного процесу та суспільного життя в цілому.

Консенсус означає згоду соціально значущої більшості будь-якого співтовариства щодо найважливіших аспектів панівного у ньому соціального та політичного порядку, яке отримує вираз у узгоджених діях людей, які підтримують існування політичного режиму та політичної системи даної спільноти. Але найбільш ефективною формою попередження конфлікту є усунення його причин. Йдеться про можливість запобігати конфліктам, виявляти потенційний конфлікт, знаходити шляхи усунення конфліктних ситуацій на ранніх стадіях, створювати у публічному просторі уявлення про цивілізоване ставлення до конфліктів. Тому запобігання конфлікту завжди більш розумне і корисне, ніж його припинення, врегулювання чи розв'язання.

Водночас існує певна недовіра до консенсусу як політичного інструменту. Оскільки політика сприймається споживчо, учасникам політичного процесу ця форма взаємодії є найбільш витратною за часом, ресурсами і неочевидністю власної користі. Однак, оскільки в суспільстві є потреба у стабільному розвитку, у нормальних умовах внутрішньої та зовнішньої безпеки, у стійкості та стабільності демократичних інститутів влади, настільки затребувана й консенсусна форма політичної взаємодії всіх учасників політичних відносин.

Отже, як бачимо, політична культура компромісу є важливою передумовою для демократичного суспільства. Це означає не тільки певний перелік варіантів дій політичних суб'єктів у гострих ситуаціях задля досягнення можливості розв'язання конфлікту. Це, перш за все, новий підхід до вирішення політичних проблем, де відсутність моральних важелів та ціннісного підґрунтя може зруйнувати налагоджений процес, звести нанівець усі зусилля. Тому політичний консенсус – це етична норма політичної поведінки публічних акторів, це новий тип мислення основних політичних сил, в якому особливе місце посідають моральні засади та політичні традиції суспільства. Він є певною рисою культури демократичної держави й суспільства.

Література

1. Григор О. О. Філософія політичного консенсусу : монографія / О. О. Григор ; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Харків : Новий курс, 2019. – 355 с.
2. Глухова А. В. Социально-культурный конфликт как фактор современного политического процесса. *Логос*. 2005. №4. С. 185–200.
3. Лапкин В. В. Универсальная цивилизация: болезнь роста и ее симптомы. Политический институт на рубеже тысячелетий. Москва: Наука, 2001. 234 с.

4. Герасіна Л.М. Принцип толерантності і конценсуальні практики демократичного суспільства: пошук соціального діалогу. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2015. № 6. С. 94–101.
5. Рапопорт А. Конфлікт–консенсус как поле для «рефлексивной» политики. *Полис*. 1999. № 4. С. 179–185.
6. Nattich M. Grundbegriffe der Politikwissenschaft. Darmstadt, 1980. S. 80.
7. Климкова І. І. Сутність та зміст проблеми суспільно-політичного консенсусу. *Наукові праці МАУП*. 2012. Вип. 2 (33). С. 48–51.
8. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. Київ: Генеза, 2004. С. 270.
9. Конт О. Система позитивной политики. Западно-европейская социология XIX века / под ред. В. И. Добренькова. Москва: Междунар. ун-т бизнеса и управления, 1996. С. 232.
10. Руссо Ж.-Ж. Трактати //Історія вчень про право і державу : Хрестоматія для юрид. вузів і фак. / Жан-Жак Руссо [Уклад., заг. ред. – проф., д-р іст. наук Г. Демиденко].– 2-е вид., доп. і змін. Харків : Легас, 2002. С. 258–268.
11. Корнієнко В. О. Еволюція політичного ідеалу (від плюралізму до синтезуючої єдності): монографія. Вінниця: Універсум, 1999. С. 166.
12. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. Київ : Дух і Літера, 2000. 447 с.
13. Локк Дж. Два трактата о правлении. Т. 3 / Сочинения в 3 т. Москва: Наука, 1998.
14. Монтескье Ш. Избранные произведения. Москва: Наука, 1995.
15. Лафонтен О. Общество будущего. Политика реформ в изменившемся мире. Москва: Наука, 1990. С. 146.

16. Хантингтон С. Зіткнення цивілізацій / Горун Д. О. : навч.- метод. посіб. з курсу «Регіональні конфлікти у країнах Азії, Африки після Другої світової війни». Одеса: Астропринт, 2003. С. 21–28.

17. Падьоло Ж. Социальный порядок: принципы социологического анализа / Современные социологические теории общества. Москва: Наука, 1996. С.106-126.

References

1. Grigor, O. O. (2019). *Filosofia politychnoho konsensusu : monohrafiia* [Philosophy of political consensus: monograph], Novyi kurs, Kharkiv, Ukraine.

2. Glukhova, A. V. (2005). “Socio-cultural conflict as a factor in the modern political process”, *Lohos*, vol. 4, pp. 185–200.

3. Lapkin, V. V. (2001). *Unyversal'naia tsyvylyzatsyia: bolezni' rosta y ee symptomy. Polytycheskyj ynstytut na rubezhe tysyacheletyj* [Universal civilization: growth disease and its symptoms. Political Institute at the turn of the millennium], Nauka, Moscow, Russia.

4. Gerasina, L.M. (2015). “The principle of tolerance and consensual practices of a democratic society: the search for social dialogue.” *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.N. Karazina*, vol. 6, pp. 94–101.

5. Rapoport, A. (1999). “Conflict-consensus as a field for “reflexive” politics”, *Polys*, vol. 4, pp. 179–185.

6. Hattich, M. (1980). “Basic concepts of political science”, Darmstadt, p.80.

7. Klymkova, I. I. (2012). “The essence and content of the problem of social and political consensus.” *Naukovi pratsi MAUP*. vol. 2 (33). pp. 48–51.

8. Gorbatenko, V.P. (2004), *Politologichnyj entsyklopedychnyj slovnyk* [Politological encyclopedic vocabulary],Geneza, Kyiv, Ukraine.

9. Dobrenkov, V. I. (1996), *Kont O.Systema pozytyvnoj polytyky. Zapadno-evropejskaia sotsyolohyia XIX veka* [Conte O. System of positive policy. Western

European sociology of the 19th century]. Intern. University of Business and Management, Nauka, Moscow, Russia.

10. Demidenko, G. (2002), *Russo Zh.-Zh. Traktaty. Istoriia vchen' pro pravo i derzhavu : Khrestomatiia dlia iuryd. vuziv i fak.* [Rousseau J.-J. Treatises. History of science about law and power: Reader for juridical. university and faculty]. Legas, Kharkiv, Ukraine.

11. Kornienko, V. O. (1999), *Evoliutsiia politychnoho idealu (vid pliuralizmu do syntezuiuchoi iednosti): monohrafiia* [Evolution of the political ideal (from pluralism to synthesizing unity): monograph]. Universum, Vinnitsa, Ukraine.

12. Hobbes, T. (2000), *Leviafan, abo Sut', budova i povnovazhennia derzhavy tserkovnoi ta tsyvil'noi* [Leviathan, or the Essence, Budova and Rise of the Power of the Church and Civility]. Dukh i Litera, Kyiv, Ukraine.

13. Locke, J. (1998), *Dva traktata o pravleny* [Two treatises of the government], Nauka, Moscow, Russia.

14. Montesquieu, C. (1995), *Yzbrannye proyzvedeniia* [Selected works], Nauka, Moscow, Russia.

15. Lafontaine, O. (1990), *Obschestvo buduscheho. Polytyka reform v yzmenyvshemsia myre* [Society of the future. The politics of reform in a changed world], Nauka, Moscow, Russia.

16. Huntington, S. (2003), *Zitknennyya tsivilizatsiy* [The clash of civilizations], Odesa, Astroprint, Ukraine.

17. Padiolo, J. (1996), *Sotsyal'nyj poriadok: pryntsypy sotsyolohycheskoho analyza / Sovremennyye sotsyolohycheskye teoryy obschestva* [Social order: principles of sociological analysis / Contemporary sociological theories of society], Nauka, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 17.12.2022 р.